

QUIDQUID SUB TERRA EST, IN APRICUM PROFERET AETAS

Tanulmányok Takács Miklós 65. születésnapja tiszteletére

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Régészettudományi Intézet

Martin Opitz Kiadó

ELTE Humán Tudományok Központja
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 38

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Volume 16

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute Archaeological Sciences

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
International Advisory Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, UA)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, SY)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, RU)

Nikolai P. Telnov
Institute of Archaeology of MAS (Chişinău, MD)

Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok
International Advisory Board

Balázs Balogh
Director General of the Research Center
for the Humanities (Budapest)

Pál Fodor
Honorary Director General of the RCH (Budapest)

László Klima
PPCU Institute of Archaeological Sciences
(Budapest)

Hakan Aydemir
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Istanbul)

Balázs Sudár
Institute of History of RCH (Budapest)

Attila Türk
Early Hungarians' History Research Team of RCH
(Budapest)

*QUIDQUID SUB TERRA EST,
IN APRICUM PROFERET AETAS*

Tanulmányok Takács Miklós
65. születésnapja tiszteletére

Studies in honour of Miklós Takács
on his 65th birthday

Főszerkesztő
LANGÓ PÉTER

Szerkesztők
K. NÉMETH ANDRÁS – MAG HELLA – RÁCZ TIBOR ÁKOS

BUDAPEST 2026

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

ELTE

HUMÁN TUDOMÁNYOK
KUTATÓKÖZPONTJA

A kötet a PPKE-BTK-KUT-24-1. és az ELTE HTK MÖK (Őseinket felhozád. 2022–2026) pályázati program keretében készült

Borítókép

Antikizáló korinthuszi oszlopfeje a berzencei vár ásatásából (Fotó: Balla Krisztián)

Hátlap

A csákszerény-orondpusztai temető 62. sírjából származó edény és a rákarcolt ábrázolás fotója
(Fotó: Tóth Brigitta, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár)

A címben szereplő idézet forrása

Horatius: Epistulae. Liber I. VI. 24.

A szerkesztésben közreműködött

Csepregi Horváth Dóra – Gál Judit

Olvasószerkesztő

Mag Hella

© szerzők

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar, Régészettudományi Intézet

© ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Magyar Őstörténeti Kutatócsoport

© Martin Opitz Kiadó

ISBN 978-615-6998-18-7

HU-ISSN 2064-8162

HU-ISSN 2786-1538

DOI 10.55722/Arpad.Kiad.2026.16

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Borítóterv:

Óvári Péter

Nyomda: Pauker Nyomda

Felelős vezető: Vértess Dániel

TARTALOM

TABULA GRATULATORIA

ELŐSZÓ

KÖSZÖNTŐK

PÁLÓCZI HORVÁTH András: Fejezetek Takács Miklós életéből – ahogy én láttam

SZENTPÉTERI József: Földvár felé félúton. Zamárdi–Tétel–Titel

ANYAGI KULTÚRA (KERÁMIA)

MASEK, Zsófia: The Hun-period archaeological finds of Kiskőszeg (Batina, HR)

PAP Ildikó Katalin: Késő népvándorlás kori leletek Sárvár-Óvárról

BÍRÓ Gyöngyvér: Egy sormintás bográcsról. Pecsétlőkerékkel díszített Árpád-kori kerámiatöredék
Jászfényszaru-Szőlők alján

BOTÁR István: Lokális „füllentés” vagy történeti kapcsolat? Egy ritka bogrács típus Csikban

FUSEK, Gabriel: Scherben von hochmittelalterlichen Kesseln aus Nitra

VÍZI Márta: Szemeskályhák oromdíszei. Figurális megoldások

PAPP Adrienn: Oszmán kori sgraffitódíszes edények a Budapest, Bem tér 3. – Fekete Sas utca 4. szám alatt
végzett feltárás leletei közül

ANYAGI KULTÚRA (FÉMEK)

DEMO, Željko: Religious series and issues of the “Sirmium” group with particular attention
to the figurative series with the depiction of a Woman and an Angel at the grave of Christ

VADAY ANDREA: Az infiltrációs zóna tipikus lelete az Aquincumot Porolissummal összekötő
kereskedelmi és hadiút közelében

LŐRINCZY Gábor – STRAUB Péter: Két délvidéki 7. századi leletegyüttesről. Régi leletek,
új megközelítésben. A bácsújfalui leletegyüttesről

MÜLLER, Róbert: Ein karolingisches Schwert aus Murakeresztúr-Kollátszeg (Ungarn, Kom. Zala)

PROFANTOVÁ, Nad'a: Bronze early medieval round decoration from Hlavenec near Stará Boleslav,
Prague-East District

BUNČIĆ, Maja – RADIŠIĆ, Milica: Early medieval belt fittings from Syrmia in the collection
of the Archaeological Museum in Zagreb

VARGA Máté: Kora Árpád-kori késtok a fiad-képusztai temetőből

KATONA-KISS Attila: Jegyzetek a besenyő szállásterületeken előkerült csillag alakú buzogányokhoz

ROSTA Szabolcs – PÁNYA István – MAGDUS Tamás: Ladánybene újratöltve – a Hornyák-dombi tatárjárás kori kincslelet helyszínének 2024. évi azonosítása

WOLF Mária: Árpád-kori pecsétnyomó az abaújházi várból

GYÖRFY Zsolt – LÁSZLÓ Keve: Középkori egyházi pecsétnyomó Ikland határából

MORDOVIN, Maxim – PROHNENKO, Igor – HORVÁTH, Veronika: Sealing Success: Cloth Seals and the International Life of Leuven Broadcloth

TEMETKEZÉSEK

KISS P. Attila: „...tegnap még embercsíra, holnap már bebalzsamozott tetem vagy hamu...” Hamvasztás, depó vagy sír volt-e az 5. századi horgosi lelet?

BUGARSKI, Ivan: Vampirism or just soil use: On the deposition of sickles in Avar-Period graves in the south of the Khaganate

KÖNIG, Tomáš: Three graves, one alliance: A political network and cultural exchange in late Great Moravia

ALAJBEG, Ante: Reflecting on Gordon Childe: Princely burials and social transformation in early medieval Dalmatia

OTA, Silviu: Some data on the necropolis around the franciscan monastery in Caransebeș-Centru (Caraș-Severin County)

ÉPÜLETEK, ÉPÜLETELEMEK

ARADI Csilla: Árpád-kori kőfaragványok a berzencei vár leletanyagában

TAKÁCS Ágoston: Egy különleges, kőből készült tárgytípus a Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum kőtárából

TÓTH Endre: Egy rejtélyes kőfaragvány és egy még rejtélyesebb apáca (A bökénysomló-i monostorról)

LASZLOVSKY, József – VARGHA, Mária – PARVANOV, Petar: Unearthing a medieval crime scene: The medieval church and monastic grange at Pomáz-Nagykovácsi puszta

SZOLNOKI Tamás: A pesti Nagyboldogasszony-Főplébánia-templom régészeti kutatása 2014 és 2016 között I.

ÓDOR János Gábor – K. NÉMETH András – BERTA Adrián – KOVÁCS Bianka Gina: A dunaföldvári bencés apátság geofizikai felmérése

RÁCZ Tibor Ákos: Az ipolysági premontrei prépostság építéstörténete a 2022–2023-ban végzett megelőző feltárások alapján

MÉSZÁROS Orsolya: Falusi templom vagy premontrei monostor? A nagykökenyesi Havas Boldogasszony templom 2024. évi régészeti kutatása

SZAKÁCS Béla Zsolt: Építészet a Magyar Királyság déli határszélén 1500 körül

GERE László: Adalék Döbrököz várának történetéhez

TELEPKUTATÁS

VIDA Tivadar: Avar táj avar ecsettel

SKRIBA Péter – MARCZEL Krisztina – TAKÁCS Balázs – SZENTHE Gergely: Településkerámia, házak és radiokarbon időrend a daruszentmiklósi avar telepen

JENEI Anita – HORVÁTH Antónia – GÁL Viktor: Kora Árpád-kori kohásztelep Kazincbarcika határában

PÁTKAI Ádám: Kora Árpád-kori földbe mélyített lakóépület feltárása a veszprémvölgyi apácakolostor mellett

SZÖLLÖSY Csilla – POKROVENSZKI Krisztián: Árpád-kori településrészlet Pusztaszabolcs határában

LUKÁCS Nikoletta – SZÉNÁSY-LACZKÓ Virág – LYUBLYANOVICS Kyra: Egy Árpád-kori település a Kisalföld keleti peremén. Ács-Alsó-Sörös lelőhely régészeti és archeozoológiai kutatásának eredményei

JANES, Andrej: A prolegomenon to the archaeology of medieval rural settlements in Croatia

GARDINER, Mark: Design and display in English late medieval peasant houses

TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

SZÜCSI Frigyes – PETKES Zsolt: Egy koronázóváros bölcsőjénél: Székesfehérvár lehetséges kora középkori előzményei

PAPP Attila: Utak, falvak, templomok. Az Árpád-kori településhálózat kutatásának friss eredményei Veszprém megye keleti régiójában

SZENDE Katalin: Káptalanok és piacterek. A püspöki székvárosok helyrajzáinak kérdéséhez

SÁROSI Edit: Kecskemét – a történeti városlapra vizsgálatának lehetőségei, eredményei

F. ROMHÁNYI Beatrix: Egy határmenti terület a források tükrében: Moson vármegye gazdasági viszonyainak alakulása a 14. század eleje és a 19. század eleje között

KÖZÉPKORI TÖRTÉNELEM, FORRÁSOK

SZABADOS György: Koppány atabég, az Anjou-ház fantomja. Kritikai megjegyzések két újszerű (?) elmélettel kapcsolatosan

VESZPRÉMY László: Szolárium Dömösön

GÁL Judit: A Iohannes Lucius gyűjteményében található Árpád-kori királyi és hercegi oklevelekről

KÖRMENDI Tamás: Megjegyzések egy történelem nélküli középkori premontrei monostor történetéhez

TERNOVÁČZ Bálint: Árulás a boszniai káptalanban. Adalék az 1350-es évek boszniai–magyar kapcsolatainak történetéhez

ŐZE Sándor: Mekkora volt a pusztulás a török hódítás miatt és milyen lehetőség adódott az elkerülésére? Töprengés egy Mohács-évforduló előtt

MÓDSZERTAN, ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK

KÖSZEGHY Miklós: A gézeri kalendárium (?) nyomában

ZÁGORHIDI CZIGÁNY Bertalan – TÜRK Attila – ÓVÁRI Péter – LIPTÁK Viktor – JANCsik Balázs –
SZÜCSI Frigyes – SANTA Zsombor: Káoszból rendet. Régészeti adatok a honfoglalás kori készenléti
íjtartó tegezsek elméleti rekonstrukciójához a bodrogszerdahelyi 1937/2. sír kapcsán az újabb hazai
és kelet-európai leletek fényében

ZIMMERMANN, Haio: Auch erfolgreiche Prospektionsmethoden können versagen Kontinuierliche
Besiedlung versus Siedlungslücke südlich der Nordsee während der Späten Völkerwanderungszeit

BILOGRIVIĆ, Goran: Beyond typology: Hilts, traces of wear, and the personal relations between
early medieval swords and their bearers

BRADY, Niall: Ceramics as little bits and pieces, a view from Ireland

DOESBURG, Jan van – GROENEWOUDT, Bert – HABERMEHL, Diederick: ‘Special’ pottery deposits in medieval
and postmedieval settlements in the Netherlands

FELD István: Középkori várkutatásunk terminológiájához

KARLSSON, Catarina – SVENSSON, Eva: Medieval rural industries and environmental management

THEUNE, Claudia: Intentions and practices as an approach to analyse past archaeological contexts. Some
thoughts based on Hans Jürgen Eggers’ concept of the framework of features

SCHREG, Rainer: Die Aussagekraft von Oberflächenfunden aus Surveys: ein Testlauf bei Szentes

TABULA GRATULATORIA

Alajbeg, Ante	Gardiner, Mark	Lyublyanovics Kyra
Albrecht, Stefan	Gere László	Magdus Tamás
Aradi Csilla	Groenewoudt, Bert	Majer Zsófia Veronika
Arányiné Papp Judit	Grynaeus András	Major Balázs
Bácsatyai Dániel	Győrfi Zalán	Marczel Krisztina
Bagi Dániel	Habermehl, Diederick	Masek Zsófia
Bálint Marianna	Harangi Flórián	Mende Balázs
Belényesy Károly	Hoppál Mihály	Mészáros Orsolya
Berta Adrián	Horváth Antónia	Mészáros Tamás
Bertók Gábor	Horváth László	Milavec, Tina
Beszédes József	Hudák Krisztina Eszter	Molnár Antal
Bilogrivić, Goran	Ilon Gábor	Mordovin Maxim
Bíró Gyöngyvér	Jámbor Keve	Mráv Zsolt
Bíró László	Janes, Andrej	Müller Róbert
Bíró Szilvia	Jenei Anita	Nagy Levente
Bognár Katalin	Juhász Erika	Neményi Réka
Botár István	K. Németh András	Nowotny, Elisabeth
Brady, Niall	Karlsson, Catarina	Ódor János Gábor
Bugarski, Ivan	Katona Csete	Oța, Silviu
Bunčić, Maja	Katona-Kiss Attila	Őze Sándor
Czuppon Tamás	Kiss Gábor	Pálóczi Horváth András
Csaplár-Degovics Krisztián	Kiss P. Attila	Pánya István
Daim, Falko	Kovács Bianka Gina	Pap Ildikó Katalin
Dani János	Kovács László	Papp Adrienn
Demeter Gábor	König, Tomáš	Papp Attila
Demo, Željko	Körmendi Tamás	Parvanov, Petar
F. Romhányi Beatrix	Kőszeghy Miklós	Paszternák István
Feld István	Kulcsár Gabriella	Patay-Horváth András
Filipec, Krešimir	Langer Dániel Péter	Pátkai Ádám
Fodor Pál	Langó Péter	Petkes Zsolt
Fusek, Gabriel	László Keve	Pető Zsuzsa Eszter
Füredi Ágnes	Laszlovszky József	Petrinec, Maja
Gabler Dénes	Liska András	Pokrovenszki Krisztián
Gál Judit	Lőrinczy Gábor	Pópity Dániel
Gál Viktor	Lővei Pál	Profantová, Naďa
Gallina Zsolt	Lukács Nikoletta	Prohászka Péter

Prokhnenko, Igor	Szénásy-Laczkó Virág	Tóth Endre
Rácz Tibor Ákos	Szende Katalin	Tringli István
Radišić, Milica	Szende László	Türk Attila
Rajna András	Szenthe Gergely	Ungerman, Šimon
Rapan Papeša, Anita	Szentpéteri József	Vaday Andrea
Reich Szabina	Szigeti Judit	van Doesburg, Jan
Révész László	Szolnoki Tamás	Varga Máté
Ringer István	Szovák Kornél	Vargha Mária
Rosta Szabolcs	Szöllősy Csilla	Vass Lóránt
Sárközi Julianna	Szörényi Gábor	Veszprémy László
Sárosi Edit	Szulovszky János	Vida Tivadar
Schreg, Rainer	Szücsi Frigyes	Vizi Márta
Schulze-Dörrlamm, Mechthild	Takács Ágoston	Wilhelm Ákos
Skriba Péter	Takács Balázs	Wolf Mária
Soós Rita	Takáts Mór Bendegúz	Yotov, Valeri
Špehar, Perica	Ternovác Bálint	Zágorhidi Czigány Balázs
Straub Péter	Theune, Claudia	Zágorhidi Czigány Bertalan
Svensson, Eva	Tobias, Bendeguz	Zimmermann, Haio
Szabados György	Tojčić, Deni	Zsoldos Attila
Szakács Béla Zsolt	Tomka Gábor	Zsupán Edina

ELŐSZÓ

Sajátos módon tükrözik az ünnepi kötetek tanulmányai az ünnepelt életútját. Az írások ajánlásai, a köszöntők szívélyes visszaemlékezései mellett a tanulmányok témái is sokat elárulnak arról, milyen kutató áll a középpontban. E kötet lapjain a Kárpát-medence középkori régészetének legtöbb fontos alaptémája jelen van, közép- és kelet-európai összefüggéseivel együtt, európai kitekintéssel. A kötet, mint egy „szellemi térkép” mutatja meg Takács Miklós életművének gyökereit és kisugárzását. A hun kortól az oszmán korig, a Kárpát-medencétől Írorszáig, Hollandiáig vagy Svédorszáig terjed a horizont.

Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas. E kötet címének horatiusi gondolata általában véve leírja a régészet egyik legszebb feladatát, de különösen találó Miklós munkásságára. Maga is tárt fel föld mélyén rejtőző régészeti emlékeket, de ennél jóval nagyobb horderejű az elméleti jellegű munkássága, mellyel történeti-régészeti szakmai kérdéseket bontott ki, és új kutatási irányokat jelölt ki a szakmai közösség számára. Figyelme a kerámiától a kőfaragványokig, a veremházról a monostorig, a köznéptől az uralkodó dinasztiáig mindenre kiterjedt. Írásai közt egyszerű anyagközlést, módszertani alapvetést és összegző igényű monográfiákat egyaránt találunk. Miklós élete során számtalan kutatói közösség alaptagja volt, innen is ered témáinak sokszínűsége. Kiterjedt szakmai kapcsolatrendszerét és tudományos érdeklődését remekül reprezentálja a tiszteletére összeállított monumentális mű.

Kötetünk 95 szerző kilenc nagy témacsoportba sorolt 65 tanulmányát foglalja magába. Ilyen teteles mennyiségű tanulmány nem született volna, ha a szerzők pusztán csak a tudós kutató életműve előtt tették volna tiszteletüket. Ezek az írások egy szeretetteljes ember köszöntésére születtek. Miklós barátságos, kissé karcos humorú, vég nélkül adomázó, és az adomák közt mélyen alapozott materiális tudást felvillantó személyisége sokakban kelt rezo-

nanciát. Miklós azok közé a kutatók közé tartozik, akik tudományos életművük mellett szakmai közösséget is építenek, generációkat kötnek össze, nemzetek közt teremtenek kapcsolatot és természetessé teszik a párbeszédet tudományterületek és kutatói iskolák közt. Szívósan ragaszkodik kutatási témáihoz, mindegyikhez újra meg újra visszatér az új adatok fényében, nem tetszeleg a mindent tudó professzor szerepében és elfogadja, hogy a sajátjától eltérő szakmai véleményeknek is van létjogosultsága.

Meghatározó élményem Miklóssal kapcsolatban ez a nyitottság a nézetek sokszínűségét illetően. Engedtessek meg itt, hogy személyesebb hangnemben saját példámat hozzam fel. Ifjú kutatóként középkori településrégészettel foglalkoztam, és disszertációm írása során nem egy kérdésben a Miklósétól eltérő következtetést fogalmaztam meg. El is készültem rá lelkiekben, hogy egy hatalmas ellenséget szereztem magamnak. Miklós azonban egy pillanatilag sem vette szívére a leírtakat, nem engedte, hogy holmi tudományos nézeteltérés emberi kapcsolatokat befolyásoljon. Ehelyett ő volt az, aki meghívott a középkori falukutatás nemzetközi konferenciasorozatára, a Ruralia rendezvényeire, ahol mindenben segítségemre volt, hogy kutatói pályám gazdagodjon és látóterem bővüljön, miközben maga is harsányan öregbítette a hazai kutatók szakmai hírnevét, ápolta a nemzetközi kapcsolatokat, soha nemcsak a kutatói attitűdre figyelve, hanem az emberi kvalitásokra is. Ugyancsak az ő közreműködésével és bátorítására kerültem 2019-ben óraadóként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetébe, és ez egy újabb sor pozitív változást generált életemben. A múzeumi szféra után az egyetemi oktatás teljesen új világába csöppentem, majd merültem el egyre jobban. Határokon átnyúló ásatási kalandok, baráti hálózatok, együttműködési lehetőségek nyíltak meg, és nem utolsósorban megtapasztaltam az ifjú nemzedékek oktatásának örömét és kihívásait.

Kedves Miklós! Valószínűleg nem vagy tudatában, milyen hatással voltál sokunk életére ezekkel a gesztusokkal. Köszönet érte. E kötet valamennyi szerzője számára sokat jelentesz, és erről a magamódján mindenki tanúbizonyságot tesz. Fogadd

ezeket a tanulmányokat hálánk és tiszteletünk jeléül. Kívánjuk, hogy még sokáig a tőled megszokott módon, kíváncsisággal, derűvel és szellemi nyitottsággal fordulj a múlt és jelen embere felé.

Gödöllő, 2026. 07. 28.

Rácz Tibor Ákos

FÖLDVÁR FELÉ FÉLÚTON¹

Zamárdi–Tétel–Titel

SZENTPÉTERI JÓZSEF

Mi tagadás, mindnyájunkról elmondható, akik a régészet kék madarát választottuk hivatásul, hogy olthatatlan vágy él bennünk: egyszer majd valahol, valamikor találjuk meg azt a réges-rég elfelejtett hatalmi központot (legyen az bár egy falusias település), amely a múlt legféltettebb kincseinek (esetünkben akár egy cserépbogrács-töredék) őrzőjeként rendszerint ott lebeg lelki szemeink előtt. Nincs ez másként derék jó pálya- és útitársam, Takács Miklós esetében sem!

ZAMÁRDI-KÚTVÖLGYI-DÜLŐ

Útjaink korábban többször és huzamosabb időn át keresztezték egymást (erre a mozzanatra még vizschatérek a köszöntőm végén), de elválaszthatatlan együttműködésünk kezdete egyetlen naphoz, 2005. április 15-éhez kötődik. A hajnali budapesti indulás után Érden csatlakozott hozzám Miklós; első állomásunk az a Balaton déli parti ásatás volt, ahová jómagam több száz kora avar kori fegyveres-lovas lelőhely archeoszociológiai elemzése alapján botor/bátor módon a kagáni Baján-dinasztiához

kapcsolható központ helyszínét merészeltem lokalizálni (1. kép). Délelőtt meglátogattuk az M7-es autópálya építését megelőző feltárást (2. kép), majd keletre, a Barbarikum felé vettük az irányt. Látszólag elbúcsúztunk attól a munkahipotézistől, miszerint a Kárpát-medence leggazdagabb s legnagyobb, ma már több mint 2700 feltárt sírt tartalmazó temetője (Zamárdi-Rétiföldek),² a közvetlenül

1. kép. Zamárdi-Kútvölgyi-dűlő (1971), a Balaton-part fölé emelkedő széles plató közepén a feltételezett földvár.
Forrás: HM Térképészeti Kht.

2. kép. Baráti-szakmai látogatás az Ezüstparton: balról Takács Miklós, Belényesy Károly, Virágos Gábor, Hajdú Ádám. Zamárdi-Kútvölgyi-dűlő, 2005. április 15, délelőtt.
Fotó: Szentpéteri József

¹ A dalszöveg: https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/739/brody-janos/foldvar-fele-feluton-zeneszoveg.html és a dal elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=psGZ0BaYSfc&t=5s>. (Utolsó megtekintés: 2025. június 16.)

² BÁRDOS–GARAM 2009; BÁRDOS–GARAM 2014; GARAM 2014; GARAM 2016; GARAM 2018; BALOGH 2018.

mellette működő kohóteleppel (Zamárdi-Kútvölgy) és a feltételezett földvár (Zamárdi-Kútvölgyi-dűlő) szolgáltatófalvaival együtt a kora avar kori kagáni központ szerepét töltötte volna be.³ Valójában ezzel

csak abbamaradt az akkor még bizonyíthatatlan kutatási projekt: hogyan lehet kifogástalanul érvelni egy letelepülő nomád társadalom fedelmi székhelyének meghatározása mellett.

SOLT-TÉTELHEGY

Aznap délben Dunaföldvárnál átkeltünk az egykori római *limes* vonalán, és szemlátomást egy „igazi” földvárra kapaszkodhattunk föl, ami (TM kedvenc szavajárásával) egy „bálna széles hátaként” emelkedik ki a Duna árteréből. Ott már igazi csemegék (azaz cserepek) vártak ránk (3. kép). Nem is sejtettük, hogy bő két évtizedig le sem jövünk onnan. Persze voltak kisebb-nagyobb megszakítások, melyek háttérben a szakmánkban megszokott pénzügyi nehézségek álltak, majd kitört az egész világot sújtó pandémia. A lelőhelyre vezető utazásaink során voltak olyan emlékezetes pillanataink, mint például az 51-es és 52-es országúton gátlástalanul párbajozni (szembejövet előzni) kívánó kamionok, emellett a minősíthetetlen útviszonyok jóvoltából nemegyszer keveredtünk életveszélyes helyzetekbe – ezek a nemlétközeli élmények szorosan összekötnek bennünket. Mindezek ellenére Ünnepeztünk gyakorta *a béke és nyugalom szigeteként* emlegette a százhektáros tételhegyi ásatás helyszínét (4. kép; 5. kép).

4. kép. Mesterkurzus a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat kecskeméti vándorgyűlésének résztvevői számára: (balról) Gróh Dániel, Dani János, Paszternák István, Aranyos Annamária, Tóth Gábor; Bede Ilona, Somogyvári Ágnes, Kolozsi Barbara, Lencsés Zsuzsanna, Tomka Péter és Takács Miklós. Tételhegy-Templomdomb, 2007. november 25.
Fotó: Szentpéteri József

3. kép. Takács Miklós a Varga-tanyán évek óta őrzött leletekkel. Tételhegy, 2005. április 15, délután. Fotó: Szentpéteri József

5. kép. Egy nagy generáció képviselői: Valter Ilona, Nováki Gyula és Takács Miklós. Tételhegy-Templomdomb, 2009. szeptember 16.
Fotó: Szentpéteri József

³ SZENTPÉTERI 2008, 189–194.

A Tételhegyen végzett húszéves terepmunkánk után különösen jólesett számomra, hogy Takács Miklós még akkor is állást foglalt a Solt környékére lokalizált késő avar kori kagáni központ feltelezése⁴ „ígéretes gondolat kísérletként” való

mérlegelhetősége mellett,⁵ amikor az előkerült leletanyag alapján nem sikerült kifogástalanul (értsd: jelen tudásunk szerint semmiképp) bizonyítani ennek az elképzelésnek a realitását.⁶

TITEL-FEUDVAR

A Castrum Tetel Program (2005–2023) derekán, 2013 májusában még az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont régész-történész-geográfus munkatársaiként vettünk részt egy Szófiában rendezett bulgarisztikai kongresszuson. Kisbusszal utaztunk Szerbián át, így menet közben – Takács Miklós és Demeter Gábor szakavatott vezetésével

– megmászhattuk a Bácska természetföldrajzi és történelmi helyszínén a titeli löszplatót is (6. kép; 7. kép). Annak ellenére, hogy a legújabb kutatások tükrében a titeli erődítmény nem tartozik a 9. századi hatalmi központok körébe,⁷ a lelőhely régészeti feltárásának igénye még ma is előkelő helyen szerepel Ünnepeztünk szakmai bakancslistáján.

6. kép. A titeli plató lábánál – szerencsét hozó hátszélben: Demeter Gábor; Merva Szabina, Langó Péter; Zsidai Zsuzsanna, Takács Miklós, Harsányi Antal. 2013. május 22. Fotó: Szentpéteri József

7. kép. A Titel tetején – derűs arccal, tiszta cipőkkel: Zsidai Zsuzsanna, Takács Miklós, Langó Péter és Demeter Gábor, 2013. május 22. Fotó: Szentpéteri József

HATALMI KÖZPONTOK, LELŐHELYKATASZTEREK

Nem tagadom, voltak önálló, bár azonos célú kirándulásaink is. Emlékeztet, hogy Wilhelm Gábor projektvezető szíves invitálására külön-külön látogattuk meg Kecskemét határában hazánk talán valaha volt legnagyobb egybefüggő felszíni régészeti feltárását.⁸ A Mercedes-gyári lelőhely viharos gyorsasággal vált híressé a maga nemében, s nem is

alaptalanul. Hogy mi lett az elsődleges hozadéka? Az avar kagáni központ kérdésének ismételt napi-rendre kerülése, vita a talán a Csörsz-árokrendszer részét képező hosszanti árkok funkciójáról, és a halaszthatatlan igény megfogalmazása az avar kori lelőhelykataszter sürgető aktualizálására rugalmasan bővülő digitális adatbázis formájában. És itt

⁴ SZENTPÉTERI 2013; SZENTPÉTERI 2014; SZENTPÉTERI 2015; SZENTPÉTERI 2019, 146.

⁵ TAKÁCS 2021, 143.

⁶ TAKÁCS 2014; TAKÁCS 2024; SOMOGYVÁRI–SZENTPÉTERI–V. SZÉKELY 2014; SZENTPÉTERI 2024.

⁷ TAKÁCS–F. ROMHÁNYI 2024, 47–48, 134. j.; FALKENSTEIN 1998; BUGARSKI 2012, 28. és FALKENSTEIN–HÄNSEL–MEDOVIĆ 2014 nyomán.

⁸ NY. KOVACSÓCZY–SZ. WILHELM 2024; NY. KOVACSÓCZY 2024.

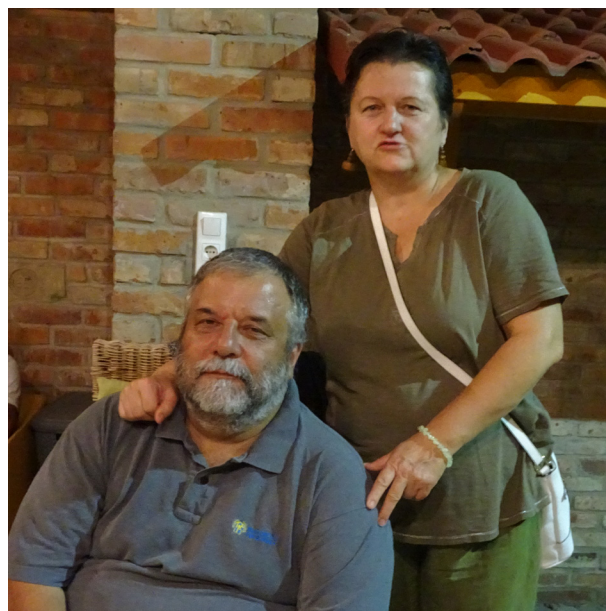
térek vissza a hatalmi központok kutatását megelőző többéves együttműködésünkhöz: elévülhetetlen érdeme Ünnepeztünk széleskörű irodalmi tájékozottságának és munkabírásnak, hogy az 1993-ban záródó ADAM-anyaggyűjtés⁹ 3543 lelőhelyet eredményezett, melyek közül Takács Miklós összesen 220 címszót jegyzett, a legtöbbet a mintegy száz közreműködő munkatárs közül.

Amint a nyakláncra fűzött gyöngyszemek, úgy sorjáznak pályafutásunk állomásain a fent megidézett földvárak. Kétségtelen tény, hogy nem fedik fel könnyen titkaikat, csakis hosszadalmas, szívós munkával lehet, ha egyáltalán lehetséges feltárni azokat. Mindhárom lelőhely kutatása természetesen befejezetlen maradt a részünkről, s jócskán hagyunk tennivalót a következő generációk számára.

Pályafutásunk végéhez közeledve, közösen rótt útjaink óhatatlanul szét-szétválnak; kinek-kinek más feladatköre, elfoglaltsága lesz, lett. Most azonban Takács Miklós 65. születésnapja révén alkalom nyílik megállni egy pillanatra, hogy figyelmünket az Ünnepezt köszöntésére fordíthassuk:

Kedves Miklós,

Isten éltesen születésnapodon! Kívánom, hogy szakmai elképzeléseid és személyes vágyaid maradéktalanul teljesüljenek, és a szerencsét hozó titeli hátszéllel még nagyon-nagyon sokáig jó

8. kép. *Cherchez la femme: T. Németh Gabriella és Takács Miklós. Szezonzáró vacsora a solti Szellák-panzióban, 2018. szeptember 21. Fotó: Szakács Margit Katalin*

egészségben és jóllétben élvezhesd életed szerető családot (8. kép) és hálás-tisztelő tanítványaid körében! Régi barátsággal ölellek:

Jóska
(Szentpéteri József)

Budapest-Rákospalota, 2025. augusztus 5-én

BIBLIOGRÁFIA

- BALOGH 2018: Balogh Cs.: „*Eltűntek, mint az avarok...*” *Avar kori temető Zamárdi-Rétiföldeken*. Budapest–Zamárdi 2018.
- BÁRDOS–GARAM 2009: Bárdos, E. – Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek I.* Monumenta Avarorum Archaeologica 9. Budapest 2009. <https://doi.org/10.62150/MAA.9.2009>
- BÁRDOS–GARAM 2014: Bárdos, E. – Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek II.* Monumenta Avarorum Archaeologica 10. Budapest 2014. <https://doi.org/10.62150/MAA.10.2014>
- BUGARSKI 2012: Bugarski, I.: Occupation of the South Pannonian Soil during Antiquity and the Migration period: Šajkaška revisited. In: *The Pontic-Danubian Realm in the period of the Great Migration*. Posebna izdanja 51. Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance Monographies 36. Eds.: Ivanišević, V. – Kazanski, M. Paris–Beograd 2012, 11–34.
- FALKENSTEIN 1998: Falkenstein, F.: Die Siedlungsgeschichte des Titeler Plauteaus. Feudvar. Ausgrabungen und Forschungen in einer Mikroregion am Zusammenfluss von Donau und Theiss. In: *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 14*. Eds.: Hänsel, B. – Medović, P. Kiel 1998, 99–102.

⁹ SZENTPÉTERI 2002.

- FALKENSTEIN–HÄNSEL–MEDOVIĆ 2014: Falkenstein, F. – Hänsel, B. – Medović, P.: Feudvar bei Mošorin (Serbien). Ausgrabungen und Forschungen in einer Mikroregion am Zusammenfluss von Donau und Theiß – eine Bilanz. In: *Vom Nil bis an die Elbe. Forschungen aus fünf Jahrzehnten am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Internationale Archäologie – Studia honoraria*. Hrsg.: Schier, W. – Meyer, M. Rahden/Westf. 2014, 111–132.
- GARAM 2014: Garam É.: Egy avar kori falu gazdálkodásáról, kézművességéről, életmódjáról a falu temetője sírjaiban talált tárgyak tükrében (The economy, the craft industry and the life-style of an Avar period village in the light of the grave goods from the village cemetery). In: *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára (Avarum solitudines. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday)*. Szerk.: Anders A. – Balogh Cs. – Türk A. Budapest 2014, 279–290.
- GARAM 2016: Garam É.: A zamárdi avar kori temető lovas sírjai. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Főszerk.: Kovács L. – Révész L. Szerk.: Bollók Á. – Gergely K. – Kolozsi B. – Pető Zs. – Szenthe G. H. n. 2016, 271–285.
- GARAM 2018: Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek III*. Monumenta Avarorum Archaeologica 12. Budapest 2018.
- NY. KOVACSÓCZY 2024: Ny. Kovacsóczy B.: Avar kori temető a kecskeméti településkomplexum nagy árka mentén. In: *Egy eltűnt nép nyomában. Az avarok élete a Duna-Tisza közén*. Szerk.: Rác Zs. Kecskemét 2024, 83–87.
- NY. KOVACSÓCZY–SZ. WILHELM 2024: Ny. Kovacsóczy B. – Sz. Wilhelm G.: A kecskeméti avar településkomplexum. In: *Egy eltűnt nép nyomában. Az avarok élete a Duna-Tisza közén*. Szerk.: Rác Zs. Kecskemét 2024, 63–81.
- SZENTPÉTERI 2002: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I–II*. Varia Archaeologica Hungarica 13/1–2. Hrsg.: Szentpéteri, J. Budapest 2002.
- SZENTPÉTERI 2008: Szentpéteri J.: A fekvő nyolcas fölfedezése: Sírok, sáncok, földvárak. In: *Régészeti nyomozások Magyarországon*. Szerk.: Ilon G. Budapest 2008, 185–197.
- SZENTPÉTERI 2013: Szentpéteri J.: Az Avar Kaganátus hatalmi központjai – a hringek (The hrings – Political centres of the Avar Khaganate). *Tisicum* 22 (2013) 169–177.
- SZENTPÉTERI 2014: Szentpéteri J.: Semmiből egy régi világot: kutatások Solt-Tételhegyen (2005–2013) (An ancestral world from naught: research at Solt-Tételhegy [2005–2013]). In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya (Settlement studies. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-Bánya)*. Archaeologia Cumanica 3. Szerk.: Somogyvári Á. – Szentpéteri J. – V. Székely Gy. Kecskemét 2014, 7–22.
- SZENTPÉTERI 2015: Szentpéteri, J.: *The hrings – Political centres of the Avar Khaganate. Хринги – центрове на властта в Аварския Казанат*. Pliska–Preslav 11. Sofia 2015, 313–323.
- SZENTPÉTERI 2019: Szentpéteri J.: Túlvilági kapcsolatok. A Kárpát-medencei avar korszak hálózati elméleti szempontú megközelítése (Connections beyond the graves. A network theory approach to the Avar period of the Carpathian Basin). In: *Hatalmi központok az Avar Kaganátusban (Power centres of the Avar Khaganate)*. Szerk.: Balogh Cs. – Szentpéteri J. – Wicker E. Kecskemét 2019, 139–168.
- SZENTPÉTERI 2024: *Castrum Tetel Program II. Kutatások a solti régióban (2005–2023) (Castrum Tetel Project II. Investigations in the Solt region [2005–2023])*. Szerk.: Szentpéteri J. Budapest–Kecskemét 2024.
- TAKÁCS 2014: Takács M.: A solti Tételhegy középkori települései (Előzetes jelentés) (Preliminary report on the medieval settlement sections at Solt-Tételhegy). In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya (Settlement studies. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-Bánya)*.

Archaeologia Cumanica 3. Szerk.: Somogyvári Á. – Szentpéteri J. – V. Székely Gy. Kecskemét 2014, 111–124.

TAKÁCS 2021: Takács M.: *Partes inferiores. Tanulmányok a Kárpát-medence déli részének középkori településrégészetéről* (*Partes inferiores. Studies on the medieval settlement archeology on the southern parts of the Carpathian Basin*). Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 22. Szerk.: Langó P. – Türk A. Budapest 2021.

TAKÁCS 2024: Takács M.: A solti Tételhegy Árpád-kori települései (The Árpadian age occupation of the Tételhegy site). In: *Castrum Tetel Program II. Kutatások a solti régióban (2005–2023)* (*Castrum Tetel Project II. Investigations in the Solt region [2005–2023]*). Szerk.: Szentpéteri J. Budapest–Kecskemét 2024, 229–241.

TAKÁCS–F. ROMHÁNYI 2024: Takács, M. – F. Romhányi, B.: Središta moći 9. stoljeća u Karpatskoj kotlini. Power centers of the 9th century in the Carpathian basin. *Starohrvatska prosvjeta* 3:51 (2024) 33–60.

QUIDQUID SUB TERRA EST,
IN APRICUM PROFERET AETAS

Studies in honour of Miklós Takács
on his 65th birthday